Anticonceptie in Nederlandse voorlichtingsboeken voor tieners: een kwalitatieve analyse

Student: M. L. Wijbenga, S5312809

Begeleider en eerste beoordelaar: S. Parlevliet
Tweede beoordelaar: M. Wiertsema

Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen
Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen
Juni 2025

Aantal woorden: 7880 woorden

Inhoudsopgave

Abstract **4**

Inleiding **5**

Seksuele voorlichting in Nederland 5

Controversen rondom seksuele voorlichting 6

Anticonceptiegebruik in Nederland 6

Doelstelling 7

Onderzoeksvraag 8

Theoretisch kader **9**

Seksuele ontwikkeling en anticonceptiemiddelen 9

Normen rondom seksualiteit 10

Kritische blik op seksuele voorlichting 11

Methode **13**

Onderzoeksdesign 13

Dataselectie 13

Data-analyse 15

Resultaten **16**

Thema 1: typen anticonceptie 16

Thema 2: voordelen van anticonceptie 21

Thema 3: nadelen van anticonceptie 22

Thema 4: de toon van de boeken 25

Conclusie **26**

Wat wordt er over anticonceptie geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners? 26

Op welke wijze wordt er over anticonceptie geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners? 27

Welke normen spelen mee in hoe er over anticonceptie wordt geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners? 29

Discussie 29

Opvallende bevindingen 29

Beperkingen en sterke punten van dit onderzoek 31

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek 32

Aanbevelingen voor de praktijk 33

Referentielijsten 33

Literatuurlijst 33

Boekenlijst 38

Bijlagen 38

Bijlage 1: codeboom anticonceptie 38

Abstract

The Netherlands is internationally praised for its sex education, though controversy around this topic has been growing. Simultaneously, the use of contraceptives in The Netherlands has been declining. In the past, there has been research conducted on sex education books, but there is a gap in research on contraception in sex education books for teens. The aim of this study is to answer this research question: how is contraception written about in Dutch sex education books for teens? In order to do so, a qualitative content analysis of seven sex education books for teens was conducted. This analysis revealed that the books cover a multitude of contraceptives, different pros and cons of contraception and varying use of voice within the books, which lead to the propagation of certain gender norms. This study gives insight in how contraception is written about in sex education books, however, future research could explore different aspects of sex education and contraceptives. Additionally, it is recommended to write sex education books for teens in a more inclusive way, as this research shows that these books convey cisnormative and heteronormative messages.

Inleiding

Seksuele voorlichting in Nederland

Nederland wordt op internationaal niveau vaak gezien als voorbeeld en koploper op het gebied van seksuele voorlichting (Krebbekx et al., 2017; Naezer et al., 2017). Seksuele voorlichting in Nederland is succesvol in het voorkomen van seksueel overdraagbare aandoeningen (soa's) en tienerzwangerschappen (Harbers, 2006 in Krebbekx et al., 2017). Met de term 'seksuele voorlichting' wordt vaak gerefereerd naar het opdoen van kennis over seks en seksualiteit, bijvoorbeeld over seksuele anatomie en anticonceptie, maar dit is niet het enige waar seksuele voorlichting over gaat. Tijdens seksuele voorlichting leert men over seksuele/reproductieve rechten, het maken van gezonde en goed doordachte keuzes in het seksleven en waarde hechten aan seksuele gezondheid. Onderliggende kernwaarden van seksuele voorlichting zijn welzijn, waardigheid en respectvolle seksuele- en sociale relaties. (Banerjee & Rao, 2022) Onderzoek van Krebbekx et al. (2017) wijst uit dat seksuele voorlichting er onder andere toe kan leiden dat leerlingen weten welke leerkrachten ze kunnen benaderen voor vertrouwelijk advies over seks gerelateerde kwesties of het nodig hebben van een anticonceptiemiddel. Seksuele voorlichting gaat dus niet louter over fysieke en individuele zaken, waarbij seksuele voorlichting een individuele gezondheidsinterventie is, maar heeft een diepere waarde.

Hoewel de effecten van seksuele voorlichting in Nederland dus als succesvol worden gezien (Harbers, 2006; Krebbekx et al., 2017), beoordelen Nederlandse jongeren de seksuele voorlichting die zij krijgen steeds lager. De kijk van Nederlandse jongeren op seksuele voorlichting vanuit scholen wordt in onderzoek door Oldenhof et al. (2023) in opdracht van Rutgers en Soa Aids Nederland beoordeeld met een 5.6. Dit is te zien als matig en een lichte daling ten opzichte van 2017, toen seksuele voorlichting een matige 5.8 scoorde. (De Graaf et

al., 2017) Voorlichting over specifiek anticonceptie vanuit scholen wordt over het algemeen wel als voldoende gescoord (Oldenhof et al., 2023).

Controversen rondom seksuele voorlichting

Hoewel seksuele voorlichting in Nederland aan de ene kant dus gezien wordt als voorbeeld en aan de andere kant steeds lager wordt beoordeeld door Nederlandse jongeren, is er tegelijkertijd een interessante verschuiving in controversen rondom seksuele voorlichting waar te nemen. Kenniscentrum Rutgers, organisator van de Week van de Lentekriebels, spande in maart 2025 een kort geding aan tegen de christelijke stichting Civitas Christiana vanwege het verspreiden leugens en desinformatie over de jaarlijkse projectweek over seksuele voorlichting op basisscholen (Rutgers, 2025). Krebbekx (2025) publiceerde eerder dat jaar al over toenemende controversen rondom deze projectweek. Ondanks dat de controversen rondom de Week van de Lentekriebels zich richten op seksuele voorlichting op basisscholen, wordt er op grotere schaal een opmerkelijke verschuiving waargenomen. Waar door Nederlandse nationalisten eerst de culturele ander werd gezien als bedreiging voor ‘moderne’ Nederlandse waarden die tot uiting kwamen in Nederlandse seksuele voorlichting (pragmatisch, evidence-based en omvangrijk), worden nu “progressieven” en “woke” gezien als een bedreiging. Ze zouden zich te expliciet uiten en te veel en te vroeg pushen als het gaat om seksuele voorlichting in Nederland. (Krebbekx, 2025)

Anticonceptiegebruik in Nederland

Anticonceptiegebruik neemt steeds meer af onder jongeren in Nederland. Waar in 2017 één van de tien jongeren geen anticonceptie gebruikte, geldt dat in 2023 voor slechts één op de vijf jongeren. (Oldenhof et al., 2023) Dit is opmerkelijk omdat het gebruik van anticonceptiemiddelen verschillende positieve effecten heeft. Het draagt namelijk bij aan een vermindering van abortussen, gaat de verspreiding van seksueel overdraagbare aandoeningen

tegen, en door anticonceptiegebruik kunnen mensen met een baarmoeder hun vruchtbaarheid controleren en beheersen. Hierdoor kunnen ze economisch bijdragen aan hun huishouden, wat zorgt voor meer gelijkheid tussen genders. Bovendien leren jongeren door het gebruik van anticonceptie verantwoordelijk seksueel gedrag te vertonen. (Benagiano et al., 2006)

De afname van het gebruik van de anticonceptiepil zou te maken kunnen hebben met toenemende kritiek op en wantrouwen richting dit anticonceptiemiddel, vooral geuit op sociale media. Niet-hormonale anticonceptiemiddelen worden veelal gezien als “natuurlijk”, en hormonale anticonceptiemiddelen als “onnatuurlijk” en “chemisch”. (Guen et al., 2021) Naast wantrouwen en kritiek worden op sociale media ook zorgen over bijwerkingen van hormonale anticonceptie geuit. Deze mogelijke bijwerkingen worden volgens een literatuurstudie van Guen et al. (2021) als grootste argument gebruikt voor het stoppen met het gebruik van de anticonceptiepil, en zijn daarmee de oorzaak van de toenemende vraag naar niet-hormonale anticonceptie.

In Nederland is deze verandering in anticonceptiegebruik duidelijk te zien: ondanks dat in 2023 de anticonceptiepil het meest gebruikte anticonceptiemiddel is onder meiden die ooit vaginale seks hebben gehad, heeft er in 11 jaar tijd een grote verschuiving in pilgebruik plaatsgevonden. In 2012 gebruikte 76% van de meiden die ooit vaginale seks hebben gehad de anticonceptiepil, in 2023 is dit nog maar 46%. Meer dan de helft van de meiden die in 2023 geen anticonceptie gebruikt geeft hiervoor als reden geen hormonen te willen gebruiken. Ondanks de afname van hormonale anticonceptie is er geen sprake van een toename van niet-hormonale conceptie als condooms. Het condoomgebruik onder jongeren neemt namelijk ook sterk af. (Oldenhof et al., 2023)

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de manier waarop er over anticonceptie wordt geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Dit wordt gedaan door middel van een kwalitatieve inhoudsanalyse. Er wordt beoogd zowel een academische bijdrage te leveren, als maatschappelijke inzichten te bieden. Op academisch gebied streeft het onderzoek bij te dragen aan kennis rondom anticonceptie en seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Daarnaast wordt beoogd om op basis van dit onderzoek bepaalde aanbevelingen voor de praktijk te doen, om impact op maatschappelijk niveau te hebben.

Onderzoeksvraag

Jongeren leren tijdens seksuele voorlichting over verschillende facetten van seks, zo ook over anticonceptiemiddelen. Ondanks de goede reputatie en voordelige effecten van seksuele voorlichting in Nederland, blijft seksuele voorlichting in sommige kringen controversieel en neemt anticonceptiegebruik onder jongeren in Nederland af. Dit onderzoek bouwt voort op eerdere onderzoeken en voegt nieuwe kennis toe over seksuele voorlichtingsboeken en anticonceptie. Uiteindelijk wordt antwoord geven op de vraag: ‘Hoe wordt er in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners over anticonceptie geschreven?’ Om hier op zorgvuldige wijze antwoord op te geven wordt dit aan de hand van de volgende drie deelvragen gedaan:

1. Wat wordt er over anticonceptie geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners?
2. Op welke wijze wordt er over anticonceptie geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners?
3. Welke normen spelen mee in hoe er over anticonceptie wordt geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners?

In het volgende hoofdstuk zal de huidige stand van zaken van onderzoek over seksuele voorlichting en anticonceptie worden beschreven. Hieruit volgen verschillende thema's die behulpzaam kunnen zijn bij de kwalitatieve analyse van de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Daarna worden de methodologie en resultaten van de analyse beschreven, om daarna te werken naar een conclusie. Tot slot komt de discussie waarin interessante bevindingen worden besproken en gekoppeld aan wetenschappelijke literatuur, aanbevelingen voor vervolgonderzoek en de praktijk worden gegeven en sterke- en zwakke punten van het onderzoek worden gegeven.

Theoretisch kader

Seksuele ontwikkeling en anticonceptiemiddelen

Kinderen doorlopen vanaf de geboorte verschillende fasen in hun seksuele ontwikkeling. Voor de meeste kinderen verloopt dit stapsgewijs. (De Graaf et al., 2014) Voor jongeren in de leeftijdscategorie van 12 tot 15 jaar komt de seksuele ontwikkeling echter in een stroomversnelling waarbij de interesse in seks veelal toeneemt. Veel jongeren doen op deze leeftijd hun eerste ervaringen met verliefdheid en relaties op. (Beek et al., 2022) Tevens vinden er vanaf 12 jaar lichamelijke en hormonale veranderingen plaats die het thema seks nog relevanter maken. Denk aan een eerste zaadlozing of eerste menstruatie. Daarnaast nemen op deze leeftijd opgewonden gevoelens in combinatie met verliefdheid bij de meeste jongeren toe, wat kan leiden tot een toename in seksuele activiteit. (De Graaf et al., 2014)

Bij de eerste keer vaginale seks geldt dat veruit de meeste jongeren in Nederland een anticonceptiemiddel gebruiken, namelijk zo'n 91%. Er bestaan verschillende soorten anticonceptie. In Nederland is door vrouwen de meest gebruikte vorm van anticonceptie de anticonceptiepil, met daarna de hormoonspiraal en het condoom. Opvallend is dat de groep

die de pil gebruikt even groot is als de groep die geen anticonceptie gebruikt. (Rutgers/Soa Aids Nederland, 2024)

Normen rondom seksualiteit

Er bestaan verschillende normen rondom seksualiteit: wat als ‘normaal’ seksueel gedrag wordt gezien verschilt per context of cultuur. Volgens onderzoek van Van den Berg (2013) heersen er in Nederland verschillende aannames over ‘normaal’ en ‘abnormaal’ seksueel gedrag. Bijvoorbeeld de aannames dat praten over seks leidt tot ‘normaal’ seksueel gedrag, en dat praten over seks tegelijkertijd behoort tot ‘normaal’ seksueel gedrag. Over ‘abnormale’ seksualiteit wordt gezegd dat dit inhoudt dat er niet wordt gepraat over seks, en dat dit bestreden zou kunnen worden door te praten over seks. Openheid en dialoog over seks worden als modern en typisch Nederlands gezien. De culturele ander zou niet beschikken over deze vaardigheid en zou dit moeten leren. (Van den Berg, 2013) Door Schinkel (2007) wordt dit fenomeen geduid met het begrip culturisme. Dit is een vorm van racisme waarbij cultuur een reden is om verschijnselen te verklaren. In dit geval zou de moderne Nederlandse cultuur van openheid en dialoog dus zorgen voor ‘normaal’ seksueel gedrag, en de gesloten cultuur van de ‘ander’ zou de oorzaak zijn voor ‘abnormaal’ seksueel gedrag. De seksuele progressiviteit die de norm is in Nederland en als inherent/typisch Nederlands wordt gezien, wordt in Nederland afgezet tegen het seksuele conservatisme van met name moslims met een migratieachtergrond in Nederland (Wekker, 2016).

Niet alleen culturele normen spelen een rol rondom seksualiteit en seksuele voorlichting, ook religieuze standpunten hebben invloed op wat op seksueel gebied als ‘normaal’ of wenselijk wordt gezien. Volgens een christelijke organisatie die haar achterban oproept een petitie tegen de Week van de Lentekriebels te tekenen hoort “Expliciet seksueel 'onderwijs' dat de christelijke waarden en normen waar dit land op is gebouwd perverteert […] niet thuis op de basisschool.”. (Gezin in Gevaar, 2024; Krebbekx, 2025) Tevens wordt in

onderzoek van Dodge et al. (2005) geconcludeerd dat religiositeit en seksuele voorlichting (marginaal) significante voorspellers van twee aspecten van seksuele gezondheid zijn. Een significant deel van de participanten in dit onderzoek die een grote waarde aan religie hechtten en aangaven minder vaak seksuele voorlichting te hebben gehad, gaven aan dat ze minder vaak adequate anticonceptie gebruikten. Tussen religiositeit en ongewenste zwangerschappen was een marginaal significante relatie: participanten in dit onderzoek die een grote waarde aan religie hechtten, gaven vaker aan hun partner onbedoeld zwanger te hebben gemaakt. (Dodge et al., 2005)

Naast culturele normen en religieuze normen spelen ook gendernormen een rol in seksualiteit. Mannen in een heteroseksuele relatie lijken niet dezelfde verantwoordelijkheid te dragen voor de consequenties van seks als vrouwen in een heteroseksuele relatie. Er lijkt meer verantwoordelijkheid bij de vrouw te liggen. Dit fenomeen wordt door Bertotti (2013) 'fertility work' genoemd. Deze verantwoordelijkheid wordt vergeleken met het onbetaalde werk dat van vrouwen wordt verwacht in het huishouden. Er is een bepaalde druk om het 'fertility work' te blijven doen. In heteroseksuele relaties is er dus een duidelijke verdeling van verantwoordelijkheid rondom anticonceptiegebruik, op basis van gender. Mannen zijn over het algemeen verantwoordelijk voor condooms, vrouwen voor de hormonale anticonceptie. Dit lijkt op het eerste gezicht een eerlijke verdeling, maar dit is niet het geval: de meeste koppels gebruiken alleen de eerste paar weken of maanden van hun relatie condooms en stappen daarna over op de pil of andere hormonale anticonceptie. De grootste verantwoordelijkheid komt dus weer bij de vrouw te liggen. (Bertotti, 2013) Echter ervaren veel vrouwen deze verantwoordelijkheid niet als 'last', maar juist als fijn om controle en autonomie te hebben over hun eigen voortplantingsorganen (Fennel, 2011).

Kritische blik op seksuele voorlichting

Er wordt dus erg verschillend gedacht over wat ‘normaal’ is op seksueel gebied. Het is dan ook zo dat seksuele voorlichting (onbewust) hegemonische genderstructuren en heteronormatieve denkbeelden doorgeeft (Krebbekx, 2019). Seksuele voorlichting is niet neutraal, maar geeft boodschappen door van het ‘hidden curriculum’. Dat houdt in dat er op school onbewust dingen worden aangeleerd. (Freire et al., 2005; Hooks, 1995) Denk aan normen en waarden die niet expliciet worden doorgeven, zoals de bovengenoemde voorbeelden. Bepaalde hegemonische denkbeelden zijn onbewust aanwezig, kunnen tot uiting komen in gedragingen en taal (Wekker, 2016; Foucault, 1996), en dus ook doorgegeven worden door middel van seksuele voorlichting.

Naast dat er dus latente boodschappen kunnen worden doorgegeven tijdens seksuele voorlichting, spelen ook expliciete boodschappen een rol: dat wat er in seksuele voorlichtingsboeken wordt weergegeven en beschreven, legitimeert wat sociaal gepast is op seksueel gebied. Met legitimering wordt bedoeld dat een ‘waarom’-vraag wordt beantwoord; ‘waarom zouden we dit doen?’ en ‘waarom zouden we dit op deze manier moeten doen?’. Daarnaast kan de legitimering van seksuele voorlichtingsboeken een stereotypebeeld van seks in stand houden, bijvoorbeeld heteronormativiteit. (Liang & Bowcher, 2018)

Door de kennis of overtuiging van één bepaalde groep centraal te stellen en dat van een gemarginaliseerde groep weg te schuiven of weg te zetten als ‘abnormaal’, wordt de mond van deze groep gesnoerd. Een voorbeeld hiervan is het centraal stellen van heteroseksuele relaties in seksuele voorlichtingsboeken of het ontkennen van het bestaan van non-binaire personen. Hierdoor worden de monden van deze reeds gemarginaliseerde groepen verder gesnoerd. Dit wordt ook wel epistemisch geweld genoemd. (Spivak, 1988; Wekker, 2016)

Het stereotype beeld dat in stand wordt gehouden door seksuele voorlichtingsboeken en de culturele-, religieuze- en gendernormen rondom seks en seksualiteit zijn voorbeelden

van machtsstructuren die in de Nederlandse samenleving een rol spelen. Volgens Foucault (1996) worden machtsstructuren blootgelegd in taal en gebruiken binnen een samenleving. Het is belangrijk om tijdens onderzoek naar anticonceptie en seksuele voorlichtingsboeken voor tieners mee te nemen dat beide zaken onderhevig zijn aan bepaalde normen en met een kritische blik naar beide zaken te kijken.

Methode

Onderzoeksdesign

Om de hoofd- en deelvragen te beantwoorden is een kwalitatieve inhoudsanalyse door middel van coderen van seksuele voorlichtingsboeken voor tieners uitgevoerd. In een kwalitatieve analyse worden gegevens op systematische wijze beoordeeld. De interpretatie van de onderzoeker is hierbij van belang (Flick, 2022) om uiteindelijk patronen en thema's in de data te onderscheiden (Braun & Clarke, 2006) en impliciete betekenissen te ontdekken (Altheide, 2000).

Dataselectie

De voorlichtingsboeken die zijn geanalyseerd zijn gevonden door verschillende zoektermen in de databank Centraal Bestand Kinderboeken (CBK) in te voeren. Deze databank is onderdeel van de Koninklijke Bibliotheek, bevat ruim 340.000 beschrijvingen van voornamelijk Nederlandstalige kinderboeken en wordt dagelijks aangevuld met nieuwe beschrijvingen. Het CBK is een belangrijke databank voor onderzoeken naar jeugdliteratuur en er kunnen zoekopdrachten met verschillende zoektermen worden gedaan. (KB Nationale Bibliotheek, z.d.) De zoektermen die in dit onderzoek zijn gebruikt zijn: "seksuele voorlichting", "seksualiteit" en "seksuele vorming". Voor het selecteren van geschikte voorlichtingsboeken zijn drie inclusiecriteria opgesteld. Het eerste inclusiecriterium is dat de boeken geschreven zijn voor tieners in de leeftijdscategorie 12 tot 15 jaar. Omwille van een

verhoogde interesse in seks tijdens de tienerleeftijd (Beek et al., 2022) zoals beschreven in het theoretisch kader, is er gekozen voor het analyseren van seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Het tweede inclusiecriterium heeft te maken met uitgavedatum. Er is hierbij voorkeur gegeven aan een recente uitgavedatum, na 2015, om een mogelijk verband tussen de recente afname van anticonceptiegebruik (Oldenhof et al., 2023) en anticonceptie in seksuele voorlichtingsboeken voor tieners inzichtelijk te maken. Het derde inclusiecriterium is dat de seksuele voorlichtingsboeken op de Nederlandse markt verkrijgbaar moeten zijn, omdat dit onderzoek zich richt op Nederland.

Er zijn uiteindelijk acht boeken geselecteerd, te vinden in Tabel 1. In de geselecteerde boeken zijn hoofdstukken en/of passages geselecteerd die specifiek over anticonceptie gaan door de inhoudsopgaves van de boeken te lezen. Boeken zonder inhoudsopgave zijn in zijn volledigheid gelezen, om zo de hoofdstukken en/of passages over anticonceptie te selecteren.

Tabel 1

Geselecteerde boeken

Titel	Auteur	Uitgever	Publicatiejaar
Lijfboek voor powergirls	Sanderijn van der Doef, Ellen Laan; illustraties van Marian Latour	Amsterdam : Uitgeverij Ploegsma	2019
Onder tussen in	Laïla Koubaa, Laura Janssens	Antwerpen : Uitgeverij Vrijdag	2021

Respect : een gids in seks en liefde voor jongens van nu	Inti Chavez Perez; vertaald [uit het Zweeds] door Eline Jongsma	Amsterdam : Uitgeverij Atlas Contact	2019
Dokter Corrie geeft antwoord	Niki Padidar	Amsterdam : Uitgeverij De Harmonie	2017
Let's talk about sex	Darcy Lazar, Jade den Adel	Amsterdam : Luitingh Sijthoff	2015
Het puberboek	Sanderijn van der Doef; illustraties van Marian Latour	Amsterdam : Uitgeverij Ploegsma	2016
Handboek voor tienermeiden : alles wat je wilt weten maar niet durft te vragen	Daphna Loudar	Houten: Spectrum	2017
Het meidenlijfboek	Nina Brochmann, Ellen Støkken Dahl; vertaald [uit het Noors] door Bernadette Custers; met illustraties van Iris Boter	Amsterdam : Uitgeverij Luitingh Sijthoff	2021

Data-analyse

De voorlichtingsboeken zijn geanalyseerd door middel van coderen met het programma Atlas.ti. Er is gebruik gemaakt van hybride coderen en de Constant Comparative Method (Boeije, 2002). In de eerste fase van data-analyse is er gebruik gemaakt van deductief

coderen, vanuit wetenschappelijke literatuur. Hieruit ontstonden drie hoofdthema's: typen anticonceptie, voordelen van anticonceptie, en nadelen van anticonceptie. Deze thema's zijn vervolgens aangevuld met subcodes door inductief coderen vanuit de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Bij inductief coderen worden vanuit de geselecteerde bronnen zelf codes gemaakt (Hsieh & Shannon, 2005). Tijdens het inductief coderen van de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners viel de toon van sommige boeken erg op. De toon van de boeken is om die reden in de inductieve fase toegevoegd als vierde hoofdthema. Uit het inductief en deductief coderen van tekstfragmenten ontstond een definitieve codeboom over anticonceptie in seksuele voorlichtingsboeken voor tieners, te vinden in Bijlage 1.

Om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te bevorderen heeft één medestudent een fragment uit *Let's talk about sex* inductief gecodeerd. Vervolgens is dit vergeleken met mijn eigen codes. Hierin waren er weinig opvallendheden. Er waren veel dezelfde zinnen gecodeerd, echter verschilden de namen toegekend aan de codes. Die zijn na de peerfeedback aangepast. Verder zijn er geen aanpassingen gedaan.

Resultaten

Thema 1: typen anticonceptie

Onder het thema 'typen anticonceptie' vallen tekstfragmenten waarin verschillende anticonceptiemiddelen en -methodes worden toegelicht. Codes die hierbij gevonden zijn, zijn 'double-dutch', 'hormonaal' en 'niet hormonaal'. Subcodes onder 'hormonaal' zijn 'anticonceptiepil', 'hormoonpleister', 'implantatiestaafje', 'prikpil', 'anticonceptiering' en 'hormoonspiraaltje'. Subcodes onder 'niet hormonaal' zijn 'condoom', 'vrouwencondoom', 'periodieke onthouding' en 'voor het zingen de kerk uit'.

In de helft van de boeken wordt gesproken over het belang van de 'double-dutch' methode. Hiermee wordt bedoeld dat naast het gebruik van een anticonceptiemiddel als de pil,

ook een condoom wordt gebruikt tijdens de seks. In het boek *Handboek voor tienermeiden* wordt hier het volgende over geschreven: “De veiligste manier om seks te hebben, wordt ook wel ‘Double Dutch' genoemd. Waar die term vandaan komt weet ik niet, maar slim is het wel. Deze methode houdt in dat je jezelf dubbel beschermt, zowel tegen een zwangerschap als soa's. Dit kun je doen door een vorm van anticonceptie te gebruiken zoals de anticonceptiepil en daarnaast ook altijd een condoom…” (p.139). Ook in de andere boeken wordt over de ‘double-dutch’ methode gesproken als de meest veilige methode. In het boek *Het puberboek* wordt de methode zelfs nadrukkelijk aangemoedigd: ‘Omdat er met een condoom makkelijk fouten gemaakt kunnen worden, is het condoom niet het meest betrouwbare voorbehoedmiddel tegen zwangerschap. Gebruik daarom altijd de pil en het condoom samen!’ (p.98). Over de Double Dutch methode wordt dus positief gesproken omdat het beschermt tegen zowel soa’s als ongewenste zwangerschappen.

Met de code ‘hormonaal’ worden anticonceptiemiddelen bedoeld die hormonen bevatten. In alle geanalyseerde boeken wordt gesproken over de anticonceptiepil. Deze vorm van anticonceptie krijgt de meeste aandacht in de onderzochte seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. In de meeste boeken wordt er een uitgebreide uitleg gegeven over de pil: er wordt duidelijk vertelt waar het te verkrijgen is, wanneer je het zou moeten gebruiken en hoe het middel werkt. Zo ook in *Het puberboek*: ‘Je haalt het recept bij je huisarts of een andere arts […]. De pil slik je elke dag, ook als je niet met een jongen naar bed gaat. Op één strip zitten doorgaans 21 pillen, die je drie weken lang elke dag slikt. Daarna stop je een week met slikken en word je in die week ook ongesteld. Na die week begin je weer met een nieuwe strip.’ (p. 97). In *Let’s talk about sex* is een heel hoofdstuk gewijd aan de anticonceptiepil.

Hoewel in de meeste geanalyseerde boeken dus veel aandacht aan de pil wordt besteed, wordt in het boek *Respect* de pil wel benoemd, maar er wordt niet verder over het

gebruik hiervan uitgeweid: ‘De pil en andere anticonceptiemiddelen beschermen wel tegen zwangerschap, maar niet tegen soa's.’ (p. 191). Dit zou zo kunnen zijn omdat de doelgroep van dit boek jongens is.

Andere hormonale anticonceptiemiddelen dan de pil worden op verschillende wijze besproken in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. In het boek *Handboek voor tienermeiden* staan andere hormonale anticonceptiemiddelen uitvoerig beschreven. De meeste worden aangeduid met een kleine illustratie van hoe het middel eruit ziet, een beschrijving van het middel en een aantal voor- en nadelen. In het boek *Onder tussen in* worden er verschillende (hormonale) anticonceptiemiddelen aangeduid met een tekening en een betrouwbaarheidsscore. Op de tekening is te zien hoe het anticonceptiemiddel eruit ziet. De betrouwbaarheidsscore is aan de hand van een tekening van een gezichtje. Hier is een legenda bij gemaakt. Een lachend gezichtje is ‘zeer betrouwbaar’, een neutraal gezichtje is ‘betrouwbaar’, en een sip gezichtje is ‘minder betrouwbaar’ (z.p.). Door middel van het categoriseren van anticonceptiemiddelen op basis van betrouwbaarheid, en hier een emotie aan te koppelen wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen anticonceptiemiddelen. Wat elk middel precies is, of hoe het gebruik ervan verloopt wordt niet verder toegelicht. In *Dokter Corrie geeft antwoord* worden naast uitgebreide uitleg over de pil en het condoom, andere anticonceptiemiddelen als prikpil, implantatiestaafje en spiraal louter bij naam genoemd. Verdere uitleg ontbreekt. Er wordt in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners meer aandacht besteed aan de anticonceptiepil dan aan andere hormonale anticonceptiemiddelen. Over de laatstgenoemde anticonceptiemiddelen wordt in de meeste onderzochte boeken namelijk niet verder uitgeweid.

Met de code ‘niet hormonaal’ worden anticonceptiemiddelen bedoeld die geen hormonen bevatten. Het anticonceptiemiddel dat hierbij de meeste populariteit in de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners lijkt te genieten is het (mannen) condoom. In *Dokter Corrie*

geeft antwoord wordt een heel hoofdstuk besteed aan het condoom. In dit hoofdstuk wordt onder andere verteld over de functie van het condoom: ‘Als een jongen en een meisje seks hebben met elkaar en het lekker vinden, komt de jongen klaar en dan komt er sperma uit de piemel. Als het sperma bij het meisje naar binnen gaat, kan zij zwanger worden. Als je een condoom gebruikt, komt het sperma in het condoom terecht en gaat het dus niet bij het meisje naar binnen. En dan kan ze dus ook niet zwanger worden. Handig toch, zo'n bewaarzakje?’ (p. 182). Daarnaast wordt stap-voor-stap verteld hoe een condoom te gebruiken is, op een uitgebreide manier, wordt uitgelegd waar een condoom te verkrijgen is en worden er smoesjes om geen condoom te hoeven gebruiken ontkracht. Het valt op dat er alleen over seks tussen een ‘jongen en een meisje’ (p. 182) wordt geschreven.

Een ander boek waarin uitgebreid wordt verteld over het condoom is *Respect*. Naast een stappenplan voor het omdoen van een condoom wordt een interview met Thomas over zijn condoomgebruik gehouden. Hierbij worden interviewfragmenten afgewisseld door informatie: “[…]Thomas vindt het lastiger om condooms te gebruiken als hij iemand echt leuk vindt, want dan wil hij graag goed voor de dag komen. ‘Je wilt niet saai gevonden worden. Seks moet gepassioneerd zijn en een condoom tevoorschijn halen past niet in dat plaatje’, zegt hij. Veel mensen zijn bang voor de mening van de ander als ze een condoom willen gebruiken. Maar uit onderzoek blijkt dat zowel meisjes als jongens het juist goed vinden als hun sekspartner het initiatief neemt tot veilige seks.” (p. 192). In dit boek wordt net als in *Dokter Corrie geeft antwoord* een reden (“smoes”) om geen condoom te hoeven gebruiken ontkracht. Het valt op dat er niks wordt geschreven over niet-heteroseksuele seks.

In *Het meidenlijfboek* is dit het enige dat er over condooms beschreven staat ‘Een condoom is een hulsje dat over de penis wordt getrokken en het sperma opvangt dat eruit komt. Condooms voorkomen zwangerschap en beschermen je tegen besmettelijke ziektes.’ (p. 207). In dit boek wordt dus uitleg gegeven over de werking van een condoom.

Weinig geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners hebben het over het vrouwencondoom. Alleen in *Dokter Corrie geeft antwoord* en *Onder tussen in* wordt dit anticonceptiemiddel besproken. In *Dokter Corrie geeft antwoord* uitgebreider dan *in Onder tussen in*. In *Onder tussen in* wordt het vrouwencondoom louter bij naam genoemd, en wordt er een betrouwbaarheidsscore aan toegekend: 'minder betrouwbaar' (z.p.). In *Dokter Corrie geeft antwoord* wordt er in het hoofdstuk over condooms een paar zinnen toegewijd aan het vrouwencondoom: 'Er bestaan ook condooms speciaal voor meisjes. Dan doe je een soort zakje in je vagina waar de piemel in kan als je seks hebt. Het werkt eigenlijk hetzelfde als bij een jongenscondoom. Het sperma gaat in het zakje, en niet in de vagina. Het fijne is dat je het van tevoren in kan brengen, dus je hoeft niet te wachten tot hét moment.' (p.188). Er wordt dus op veel uitgebreidere wijze over het mannencondoom vertelt, dan over het vrouwencondoom.

Twee minder conventionele anticonceptiemethoden die behoren tot niet hormonale anticonceptiemiddelen zijn gevangen in subcodes 'periodieke onthouding' en 'voor het zingen de kerk uit'. Met 'periodieke onthouding' wordt bedoeld dat personen met een baarmoeder hun cyclus bijhouden en zich onthouden van seks wanneer zij in hun vruchtbare periode zitten. Alleen in *Respect* wordt deze methode benoemd. Er wordt hierin duidelijk vermeld dat deze methode geen betrouwbare methode is: '[…] spermacellen kunnen meerdere dagen blijven leven in het lichaam van een meisje; bevruchting vindt vaak pas een paar dagen na de seks plaats. Van de stellen die aan periodieke onthouding doen, raakt een kwart binnen een jaar zwanger. Periodieke onthouding is dus geen veilige methode.' (p. 195). Deze methode wordt expliciet niet aangeraden.

Met 'voor het zingen de kerk uit' wordt bedoeld dat de penis uit de vagina wordt getrokken voordat de persoon met de penis klaarkomt. Deze methode wordt in drie van de acht boeken aangehaald. Er wordt in alle fragmenten duidelijk vermeld dit geen veilige

manier is om seks te hebben. Een voorbeeld hiervan uit *Let's talk about sex*: 'Voor het zingen de kerk uit gaan, oftewel: de piemel eruit halen voordat-ie zaad loost. Een eeuwenoude truc. Maar hij werkt niet. Ooit van voorvocht gehoord? Dat is spul dat uit de penis kan komen vóór de zaadlozing. Het ontstaat al bij een beetje opwinding. Sommige jongens hebben meteen een druppel aan hun piemel hangen als ze jou zoenen en denken van: joehoe! En er hoeft maar één sterke zwemmer in die druppel te zitten en óéps: zwanger.' (p. 68).

Thema 2: voordelen van anticonceptie

Onder het thema 'voordelen van anticonceptie' vallen tekstfragmenten die positieve effecten of uitkomsten van (het gebruik van) anticonceptiemiddelen beschrijven. Codes die hierbij gevonden zijn, zijn: 'geen zwangerschap', 'geen soa' en 'zorgeloze seks'.

De code 'geen zwangerschap' houdt in dat alle geanalyseerde boeken beschrijven dat een belangrijk voordeel van anticonceptie het voorkomen van zwangerschap is. Veel boeken beschrijven dit kort en bondig, zoals in *Het meidenlijfboek*: 'Anticonceptiemiddelen kunnen worden gebruikt om het risico op zwangerschap […] te verminderen.' (p. 207), en in *Onder tussen in* wordt dit voordeel zelfs in de definitie van het woord anticonceptie opgenomen: 'Anticonceptie= het verhinderen van bevruchting om zwangerschap te voorkomen.' (z.p.). Het voorkomen van zwangerschap lijkt volgens de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners het belangrijkste voordeel van het gebruik van anticonceptie te zijn.

Met de code 'geen soa' als onderdeel van het thema 'voordelen van anticonceptie' wordt bedoeld dat het voorkomen van soa's in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners als een groot voordeel wordt gezien. Dit blijkt uit de volgende citaten; in *Handboek voor tienermeiden* wordt duidelijk uitgelegd hoe het gebruik van anticonceptie, in het speciaal condooms, kan bijdragen aan het voorkomen van soa's: "Door een condoom te gebruiken, zorg je ervoor dat er geen direct contact is tussen de 'geslachtsdelen' (organen in je

lichaam die bedoeld zijn voor voortplanting), anus en mond. Deze delen van je lichaam zijn gevoelig voor het oplopen van een soa omdat ze bedekt zijn met een soort slijmvlies." (p. 135), in *Onder tussen in* wordt het voorkomen van soa's door het gebruik van anticonceptie opgenomen in de definitie van veilig vrijen: 'Veilig vrijen= jezelf en je partner beschermen tegen een soa (=seksueel overdraagbare aandoening).' (z.p.). De meeste geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners geven een uitgebreide uitleg over verschillende soa's en geven duidelijk aan hoe die te voorkomen zijn: alleen condooms beschermen tegen soa's.

Met de code 'zorgeloze seks' wordt bedoeld dat door het gebruik van anticonceptie, men zich voor, tijdens of na de seks geen zorgen hoeft te maken over soa's of zwangerschap. In *Respect* wordt hier het volgende over geschreven: '[…] seks kan ook zomaar een reden worden voor angst. Bijvoorbeeld als je 's ochtends wakker wordt naast iemand en denkt: shit, wat heb ik gedaan? Heb ik nu een soa? Krijg ik straks een kind? Dan verandert seks ineens van iets leuks in een probleem. En omdat ik niet wil dat seks een probleem wordt, doe ik het altijd veilig. […] Er zijn veel redenen om te kiezen voor veilige seks. Een belangrijke reden is dat seks lekkerder kan zijn als je je er helemaal aan kunt overgeven, zonder dat de vraag of het allemaal wel zo slim is steeds door je achterhoofd spookt. Daarnaast hoef je achteraf ook niet bang te zijn voor de gevolgen.' (p. 187-188).

Thema 3: nadelen van anticonceptie

Onder het thema 'nadelen van anticonceptie' vallen tekstfragmenten die negatieve effecten of uitkomsten van (het gebruik van) anticonceptie beschrijven. Codes die hierbij gevonden zijn, zijn: 'bijwerkingen' en 'gebruik'. De subcodes horende bij 'bijwerkingen' zijn: 'stemming', 'gewichtstoename' en 'lichamelijke klachten'. De subcodes horende bij 'gebruik' zijn: 'beïnvloeding betrouwbaarheid' en 'plaatsing'.

Met de subcode ‘stemming’, horende bij ‘bijwerkingen’ wordt bedoeld dat sommige anticonceptiemiddelen de stemming kunnen beïnvloeden. Hierover gaan verschillende tekstfragmenten, zo ook in *Handboek voor tienermeiden*. Naast dat er informatie wordt gegeven in dit boek: ‘De hormonen in de pil kunnen invloed hebben op hoe je je voelt. Zo kun je vaker geïrriteerd zijn zonder reden of een beetje neerslachtig en down.’ (p. 149), worden er ook verschillende jongeren aan het woord gelaten over hun ervaringen. “’Ik werd heel erg misselijk van de pil. Als ik er alleen al aan dacht, kreeg ik grote weerstand om het pilletje in te nemen. Ik denk dat dat een duidelijk teken van m'n lichaam was dat die hormonen niet oké zijn om te slikken.’”. (p. 153). De schrijfster vertelt zelf ook over haar ervaringen met de bijwerkingen van de pil: ‘Ook zorgden de hormonen die in de pil zitten ervoor dat ik thuis en bij mijn vriendinnen niet meer te genieten was. Het ene moment was ik blij en moest ik overal om lachen, terwijl ik een seconde later een ellenlange melodramatische huilbui kon hebben zonder te weten waarom.’ (p. 146). Het is opvallend dat bijna alle jongeren die over hun ervaringen met anticonceptie praten, en de schrijfster zelf, waarschuwen voor de nadelige effecten die hormonale anticonceptie kan hebben.

Gewichtstoename is een andere bijwerking van anticonceptie die in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken als nadelig wordt gezien. Zo zegt een fictief figuur in *Onder tussen in* bedenkelijk: “’Ik ben wel 5 kilo aangekomen door de pil.’”(z.p.). In *Let’s talk about sex* wordt hier ook op in gegaan, maar met een andere insteek: “Je kúnt door de pil wat meer vocht vasthouden. Let op: dat is dus geen vet! Je wordt schijndik. Vooral de eerste maanden hebben meisjes daar wel eens last van. Meestal trekt het vanzelf bij. Een ander effect van de pil is dat je door de hormonen meer ‘snacktrek' krijgt. Het is de kunst om daar níét aan toe te geven. […] Dan verdwijnt dat hongergevoel vanzelf en blijf je op gewicht. Geef je er wél aan toe, dan gaat je lichaam juist om meer snoep, chips en vette patat zeuren en wordt het alleen maar moeilijker om dat soort snacks te weerstaan. Op die manier kunnen de kilo’s er ineens

snel aan vliegen." (p. 66). In *Onder tussen in* wordt een direct verband tussen de pil en gewichtstoename aangenomen. In *Let's talk about sex* wordt dit directe verband juist ontkracht.

Tekstfragmenten behorende bij de subcode 'lichamelijke klachten' als bijwerking worden in slechts enkele seksuele voorlichtingsboeken voor tieners benoemd. In *Dokter Corrie geeft antwoord* wordt het volgende over bijwerkingen van de pil gezegd: 'Soms heb je bijwerkingen zoals hoofdpijn en gespannen borsten.' (p. 198). In *Respect* spreekt de schrijver over 'bijwerkingen als hoofdpijn, minder zin in seks, puistjes en zelfs levensgevaarlijke bloedstolsels.' (p. 196), echter zou dat alleen gelden voor alternatieven voor condooms.

De subcode 'beïnvloeding betrouwbaarheid' die hoort bij de code 'gebruik' omvat tekstfragmenten die gaan over de mogelijkheid dat de gebruiker van het anticonceptiemiddel de betrouwbaarheid van het middel kan beïnvloeden door het verkeerd te gebruiken. Zo zegt het *Handboek voor tienermeiden* over de anticonceptiepleister dat het 'wel belangrijk [is] dat je de pleister ergens plakt waar hij er niet makkelijk af kan vallen, want anders ben je niet meer beschermd.' (p. 151) en over het condoom dat het 'minder betrouwbaar [is] tegen zwangerschap dan andere vormen van anticonceptie […] doordat het condoom soms niet goed om- of af wordt gedaan of doordat het condoom scheurt.' (p. 147). Ook het verkeerd gebruiken van de anticonceptiepil kan volgens *Dokter Corrie geeft antwoord* invloed hebben op de betrouwbaarheid: 'Je kunt de pil vergeten en dan kun je soms toch zwanger raken.' (p. 198).

De subcode 'plaatsing' die hoort bij de code 'gebruik' omvat tekstfragmenten die gaan over nadelige ervaringen omtrent plaatsing van het anticonceptiemiddel. Zo kan volgens *Handboek voor tienermeiden* 'het laten plaatsen van een spiraaltje […] best wel pijnlijk zijn.' (p. 149).

Thema 4: de toon van de boeken

Onder het thema ‘de toon van de boeken’ vallen codes die beschrijven op wat voor wijze het boek is geschreven en welke toon de auteur gebruikt. Codes die hierbij gevonden zijn, zijn: ‘speels’, ‘persoonlijk’.

Tot de code ‘speels’ behoren tekstfragmenten waarin de auteur een ludieke, luchtige of grappige toon gebruikt. In drie van de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners wordt deze toon gebruikt. In *Let’s talk about sex* geeft het volgende tekstfragment de speelse toon van de auteurs goed weer: “Vraag 32: ‘Kan ik een plastic zakje gebruiken als condoom?’ Wauw; dat jij nog geen papa of mama bent! Je hebt geluk gehad, joh. Het antwoord is natuurlijk: nééééééé! Een plastic zakje is totaal niet geschikt als condoom.” (p. 70). In dit tekstfragment wordt er door de auteurs spreektaal gebruikt, en door middel van een grap vertelt dat het een plastic zakje niet gebruikt kan worden als condoom. In *Dokter Corrie geeft antwoord* wordt op ludieke wijze informatie gegeven over condooms door verschillende benamingen voor condooms te geven: ‘Rubbertje zoals je ze ook weleens noemt. Of penishoesje, regenjas, kapotje... Voorbehoedsmiddel, feestmuts, Pipi Vangkous... Of gewoon condoom. Je weet wel, zo’n piemelzakje.’ (p. 180).

Tot de code ‘persoonlijk’ behoren tekstfragmenten waarin de auteur een persoonlijke toon gebruikt, door te delen vanuit eigen ervaringen of anderen over hun ervaringen aan het woord te laten. In de helft van de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners wordt deze toon gebruikt. In *Let’s talk about sex* staan er per hoofdstuk meerdere tekstfragmenten waarin de schrijfsters hun eigen ervaringen met anticonceptiemiddelen delen, bijvoorbeeld: “’Er bestaan ook condooms met nopjes of ribbels. Minder veilig dan gewone condooms, maar wel grappig om een keer uit te proberen. Heb ik gedaan, natuurlijk. Maar het werkte voor geen meter. Misschien ben ik gewoon niet gevoelig genoeg.’” (p. 71). Ook in *Respect* spreekt de auteur over eigen ervaringen: ‘Ik vind seks leuk en krijg er een goed gevoel van.’ (p. 187). Tevens

vertelt hij uitgebreid over zijn ervaringen met het doen van een soa test en vraagt hij een jongere te delen over zijn ervaringen met condooms. In *Handboek voor tienermeiden* worden verschillende jongvolwassen meiden aan het woord gelaten over hun ervaringen met anticonceptiemiddelen. Zo ook Lotte van 24 jaar die het volgende deelt: "'Ik was al aan de pil voordat ik ongesteld werd. Ik ging echt richting kraterface, maar de pil hielp enorm. Maar het is wel goed om te weten dat de pil enorm je stemming kan beïnvloeden, dus ik zou je aanraden om ook te kijken naar de alternatieven.'" (p. 153).

Conclusie

In dit onderzoek zijn acht seksuele voorlichtingsboeken voor tieners geanalyseerd, met als doel de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden: 'Hoe wordt er in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners over anticonceptie gesproken?' Om tot dit doel te komen zijn drie deelvragen opgesteld. Door deze deelvragen op systematische wijze te behandelen, kan de hoofdvraag op een goede manier worden beantwoord.

Wat wordt er over anticonceptie geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners?

De meeste geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners gaan in op verschillende typen anticonceptie. Hierbij valt op dat het merendeel van de geanalyseerde voorlichtingsboeken voor tieners uitgebreid schrijven over de anticonceptiepil, maar dit niet doen over andere typen hormonale anticonceptiemiddelen. Daar wordt in de meeste boeken nauwelijks op in gegaan.

In twee van de acht seksuele voorlichtingsboeken voor tieners, namelijk *Dokter Corrie geeft antwoord* en *Let's talk about sex*, wordt een volledig hoofdstuk gewijd aan het mannencondoom. Hierin staat een uitgebreide uitleg over het gebruik, het verkrijgen van het condoom en de functie van het anticonceptiemiddel. Dit staat in schraal contrast met het

vrouwencondoom, waarover van de acht boeken in totaal maar zeven zinnen over dit anticonceptiemiddel gaan.

Überhaupt viel de variërende mate van informatie over anticonceptie in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners op. *Handboek voor tienermeiden* en *Lijfboek voor powergirls* varieerden hierin het meest: waar het eerstgenoemde boek het meest uitgebreide overzicht van verschillende typen anticonceptie gaf, bevatte het laatstgenoemde boek helemaal geen informatie over anticonceptie.

Over veel anticonceptiemiddelen wordt in de meeste geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners vermeld in welke mate de desbetreffende anticonceptiemethode betrouwbaar is. Over ‘periodieke onthouding’ en ‘voor het zingen de kerk uit’ wordt duidelijk vermeld dat dit geen veilige methoden zijn.

Op welke wijze wordt er over anticonceptie geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners?

Van alle typen anticonceptie die in de acht geselecteerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners worden beschreven, laten de auteurs zich over de double-dutch methode het meest positief uit. Deze methode zou erg betrouwbaar zijn in het voorkomen van ongewenste zwangerschappen en het voorkomen van soa’s. Door uitleg over deze methode te geven, wordt het gebruik nadrukkelijk aangemoedigd. Het ontmoedigen van de onveilige methoden ‘periodieke onthouding’ en ‘voor het zingen de kerk uit’ wordt gedaan door te waarschuwen dat veel mensen na het toepassen van deze methode alsnog zwanger raken.

Het voorlichten over het mannencondoom, waar dus veel aandacht aan wordt besteed, wordt op verschillende manieren gedaan: een uitleg over de werking van een condoom, een stap-voor-stap gebruiksaanwijzing, een interview met een condoomgebruiker en het ontkrachten van “smoesjes” voor het niet gebruiken van een condoom.

Het voorkomen van soa's door het gebruik van anticonceptie wordt in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken uitvoerig behandeld door uitleg te geven over wat een soa is, welke soa's er zijn, hoe een soa wordt doorgegeven en hoe verspreiding van een soa kan worden voorkomen.

Het kunnen hebben van 'zorgeloze seks' door anticonceptiegebruik wordt in de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners besproken door in te gaan op de zorgen die kunnen ontstaan na het hebben van seks zonder anticonceptiemiddel. Deze zorgen worden besproken door zowel de auteurs als jongeren die hun ervaringen delen.

Er wordt in sommige seksuele voorlichtingsboeken voor tieners uitgebreid ingegaan op bijwerkingen van anticonceptie. Dit wordt gedaan door jongeren te laten vertellen over hun ervaringen met bepaalde bijwerkingen. De verhalen van deze ervaringsdeskundigen fungeren als een soort waarschuwing.

De toon van de boeken geeft een duidelijke indicatie van de wijze waarop er over anticonceptie wordt geschreven in de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. In een aantal van de boeken wordt op een ludieke wijze informatie verstrekt over anticonceptie, bijvoorbeeld door het maken van grapjes. In de helft van de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners wordt een persoonlijke toon gebruikt, geduid met code 'persoonlijk'. In sommige boeken vertellen de auteurs zelf over hun persoonlijke ervaringen met anticonceptie, in andere boeken worden jongeren aan het woord gelaten over hun ervaringen met anticonceptie. Ondanks dat alle geanalyseerde boeken dus voornamelijk als doel hebben seksuele voorlichtingsinformatie te verstrekken aan tieners, verschilt het middel waarmee het doel wordt bereikt. Sommige boeken zijn erg persoonlijk van aard, anderen speels, en nog weer anderen geven puur 'zakelijk' informatie aan de lezer.

Welke normen spelen mee in hoe er over anticonceptie wordt geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners?

De norm rondom seksualiteit die als typisch Nederlands wordt gezien, namelijk openheid rondom seks is terug te zien in zowel de speelse toon als de persoonlijke toon die in de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners wordt gebruikt. Door op ludieke wijze verschillende anticonceptiemethoden te bespreken of persoonlijke ervaringen met anticonceptie te delen wordt een openheid over seks genormaliseerd voor tieners.

In *Respect*, een seksueel voorlichtingsboek voor tienerjongens, wordt geen uitgebreide uitleg over de anticonceptiepil gegeven. Dit terwijl alle andere seksuele voorlichtingsboeken voor tieners met fragmenten over anticonceptie dit wel doen. *Respect* is geschreven voor een specifieke doelgroep die over het algemeen de anticonceptiepil niet zelf kunnen gebruiken als anticonceptiemiddel. Uit deze constatering valt te concluderen dat er gendernormen kunnen meespelen in de manier waarop er over anticonceptie wordt geschreven in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners.

Twee zaken die opvallen in de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners zijn heteronormativiteit en cisnormativiteit. In de boeken wordt alleen gesproken over heteroseksuele seks, er wordt in geen enkel boek geschreven over seks tussen personen van hetzelfde geslacht. Daarmee wordt er dus ook niet gesproken over anticonceptiegebruik bij seks in niet-heteroseksuele relaties. Daarnaast worden er nergens voorbeelden gegeven van non-binaire personen die anticonceptie gebruiken en worden er nergens genderneutrale voornaamwoorden gebruikt. Deze normen kunnen gezien worden als impliciete normen die een rol spelen in Nederlandse seksuele voorlichtingsboeken voor tieners.

Discussie

Opvallende bevindingen

Uit de analyse in dit onderzoek is gebleken dat de auteurs van de seksuele voorlichtingsboeken voor tieners verschillende dingen over anticonceptie beschrijven, op verschillende manieren en met verschillende normen die meespelen. Er zijn een aantal opvallende bevindingen gedaan.

Het feit dat in bijna alle geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners een uitgebreide uitleg over de anticonceptiepil werd gegeven, maar in *Respect* niet, kan de grote verantwoordelijkheid die vrouwen ervaren rondom anticonceptiegebruik zoals Fennel (2011) omschrijft, in de hand spelen. De druk om 'fertility work' (Bertotti, 2013) te doen kan in stand worden gehouden door in een seksueel voorlichtingsboek voor tienerjongens het gebruik van de anticonceptiepil niet uit te leggen, ondanks dat dit het meest populaire anticonceptiemiddel in Nederland is (Rutgers/Soa Aids Nederland, 2024). Onderzoek van Alspaugh et al. (2020) bevestigt de bevindingen van Fennel (2011): de verantwoordelijkheid voor anticonceptie wordt niet altijd als een last ervaren. Het biedt mensen met een baarmoeder ook een mogelijkheid op voor zichzelf, hun kinderen en hun toekomst op te komen (Alspaugh et al., 2020).

De heteronormatieve norm die volgens Krebbekx (2019) doorgegeven kan worden tijdens seksuele voorlichting, en die in veel van de geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners in dit onderzoek een rol speelt kan problematisch zijn. Volgens Kimport (2012) heeft heteronormativiteit problematische materiële consequenties, zoals een arbeidsverdeling op basis van gender. Ook kunnen kinderen van niet-heteroseksuele koppels zich door de aanwezigheid van een heteroseksuele norm onzichtbaar voelen (Kimport, 2012). Daarnaast vereist heteronormativiteit van heteroseksuele mannen dat ze hun genderidentiteit bevestigen door middel van gewelddadigheid. Met gewelddadigheid wordt een intensieve inspanning om mannelijkheid te 'bewijzen' door bepaalde gedragingen of interesses voor anderen te verbergen of zelfs compleet af te zweren. (Yep, 2003)

Het is op te merken dat er niet veel ingegaan wordt op (langdurige) lichamelijke klachten. Te veel nadruk op nadelige bijwerkingen zou kunnen leiden tot verminderd gebruik van anticonceptiemiddelen. Jongeren overschatten gezondheidsrisico's namelijk vaak. Dit kan ertoe leiden dat ze beslissen om geen anticonceptiemiddelen te gebruiken. (Cohen et al., 2020) Uit het feit dat er niet zo diep wordt ingegaan op bijwerkingen kan geconcludeerd worden dat de boeken zijn gericht op aanmoedigen van gebruik van anticonceptiemiddelen.

Ten slotte is het opvallend dat er veel grondiger in wordt gegaan op 'geen soa's en 'zorgeloze seks' als voordelen van het gebruik van anticonceptie, dan op het voorkomen van ongewenste zwangerschappen als voordeel van anticonceptiegebruik. Wellicht is de reden hier voor dat er vanuit wordt gegaan dat de tieners die deze seksuele voorlichtingsboeken lezen al op de hoogte zijn van dit voordeel van het gebruik van anticonceptie.

Beperkingen en sterke punten van dit onderzoek

Twee van de acht geanalyseerde seksuele voorlichtingsboeken voor tieners zijn geschreven door dezelfde auteur. Dit kan het vormen van een breed perspectief en een brede selectie boeken inperken en is daarmee een beperking van dit onderzoek.

In dit onderzoek is er gebruik gemaakt van peerfeedback van één medestudent. De medestudent heeft een fragment uit *Let's talk about sex* inductief gecodeerd, nadat ik dat zelf ook had gedaan. Dit is toen met elkaar vergeleken. Er waren veel dezelfde zinnen gecodeerd, echter verschilden de namen toegekend aan de codes. Dit heeft nieuwe inzichten gegeven en de betrouwbaarheid van dit onderzoek verhoogd, echter zou het gebruik maken van peerfeedback van meerdere medestudenten nog meer bevorderlijk kunnen zijn voor de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid.

De aanbevelingen voor de praktijk en vervolgonderzoek die in dit onderzoek zijn gedaan, kunnen van grote waarde zijn voor pedagogen, auteurs van seksuele

voorlichtingsboeken voor tieners, en andere betrokkenen bij seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Er is beoogd met dit onderzoek naast een academische bijdrage te leveren, ook maatschappelijke inzichten te bieden.

De waarde van dit onderzoek blijkt daarnaast ook uit het feit dat er nog geen onderzoek naar anticonceptie in seksuele voorlichtingsboeken voor tieners is gedaan. Dit onderzoek draagt bij aan een vermeerdering wetenschappelijk onderzoek naar dit onderwerp en opent deuren voor vervolgonderzoek.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

De identiteit van de onderzoeker zou een effect hebben kunnen gehad op de uitkomsten van dit onderzoek. Daarom is het, ter bevordering van de betrouwbaarheid van de analyse, bij vervolgonderzoek aan te raden een divers onderzoeksteam in te zetten met verschillende culturele, religieuze en socio-economische achtergronden, en met diverse genderidentiteiten en seksualiteiten.

Iets anders wat interessant zou zijn als vervolgonderzoek, zijn boeken die op verhalende wijze seksuele voorlichtingsinformatie aan de lezer geven, in plaats van informatieve boeken over seksuele voorlichting. De boeken maken gebruik van een andere methode en spreken wellicht een andere doelgroep aan.

Tevens zou het onderzoeken van seksuele voorlichtingsboeken voor ouders een interessant vervolgonderzoek kunnen zijn. Hoewel seksuele voorlichting op scholen wordt gegeven, is volgens Van Den Berg (2013) openheid over seks in de thuissfeer ook belangrijk. Het zou wellicht interessante inzichten kunnen geven om te onderzoeken hoe in seksuele voorlichtingsboeken voor ouders over anticonceptie wordt geschreven.

Ten slotte is het aan te bevelen om een grotere selectie boeken te betrekken in vervolgonderzoek naar anticonceptie in seksuele voorlichtingsboeken voor tieners. Op die

manier kan er een breder beeld worden geschetst van hoe er over anticonceptie wordt geschreven.

Aanbevelingen voor de praktijk

Op basis van dit onderzoek wordt aanbevolen om uitgebreide informatie over alle anticonceptiemiddelen te geven. Uit de analyse is gebleken dat niet alle anticonceptiemethoden evenredig aan elkaar werden beschreven: sommige middelen werden veel uitgebreider besproken dan andere middelen. Om jongeren een weloverwogen keuze te laten maken over hun anticonceptiegebruik is het nodig om hen een volledig beeld van alle anticonceptiemethoden te geven.

Daarnaast wordt aanbevolen om het schrijven van seksuele voorlichtingsboeken voor tieners op een inclusievere wijze te doen, aangezien uit dit onderzoek blijkt dat er in deze boeken cisnormatieve- en heteronormatieve boodschappen door worden gegeven. Door op inclusievere wijze te schrijven, voelen meer tieners zich geïncludeerd. Dit kan problematische situaties voorkomen (Kimport, 2012).

Referentielijsten

Literatuurlijst

Alspaugh, A., Barroso, J., Reibel, M. and Phillips, S. (2020), Women's Contraceptive Perceptions, Beliefs, and Attitudes: An Integrative Review of Qualitative Research. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 65: 64-84. https://doi.org/10.1111/jmwh.12992

Altheide, D. L. (2000). Tracking discourse and qualitative document analysis. *Poetics*, 27(4), 287-299. https://doi.org/10.1016/S0304-422X(00)00005-X

Banerjee, D., & Rao, T.S.S. (2022) Comprehensive Sex Education—Why Should We Care*? Journal of Psychosexual Health*, 4(2), 73-75. https://doi.org/10.1177/26318318221092076

Beek, T., Griend, J. van de, Meijer, S., Schutte, L., & Vlugt, I. (2022). *Wat werkt dossier - School-gebonden interventies ter bevordering van de seksuele gezondheid en het seksueel welzijn van jongeren*. Rutgers/Soa Aids Nederland. https://www.loketgezondleven.nl/sites/default/files/2022-03/WatWerkt_Seksuele_gezondheid_onderwijs.pdf

Benagiano, G., Bastianelli, C., & Farris, M. (2006). Contraception: A social revolution. *The European Journal Of Contraception & Reproductive Health Care*, 12(1), 3–12. https://doi.org/10.1080/13625180601012311

Berg, M. van den (2013). Praten zonder blozen: vertalingen van 'normale' seks in seksonderwijs voor ouders. *Sociologie, 9*(3/4), 258-275. https://doi.org/10.5117/SOC2013.3.BERG

Bertotti, A. (2013). Gendered Divisions of Fertility Work: Socioeconomic Predictors of Female Versus Male Sterilization. *Journal of Marriage and Family* 75 (1), 13-25. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.01031.x.

Boeije, H. (2002). A Purposeful Approach to the Constant Comparative Method in the Analysis of Qualitative Interviews. *Quality & Quantity: International Journal Of Methodology*, 36(4), 391–409. https://doi.org/10.1023/a:1020909529486

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Cohen, N., Mendy, F. T., Wesson, J., Protti, A., Cissé, C., Gueye, E. B., Trupe, L., Floreak, R., Guichon, D., Lorenzana, K., & Buttenheim, A. (2020). Behavioral barriers to the use of modern methods of contraception among unmarried youth and adolescents in eastern Senegal: a qualitative study. *BMC Public Health*, 20(1). https://doi.org/10.1186/s12889-020-09131-4

Dodge, B., Sandfort, T. G., Yarber, W. L., & de Wit, J. (2005). Sexual health among male college students in the United States and the Netherlands. *American journal of health behavior*, 29(2), 172–182. https://doi.org/10.5993/ajhb.29.2.8

Fennel, J. L. (2011). MEN BRING CONDOMS, WOMEN TAKE PILLS: Men's and Women's Roles in Contraceptive Decision Making. *Gender and Society*, *25*(4), 496–521. http://www.jstor.org/stable/23044208

Flick, U. (2022). *An Introduction to Qualitative Research*. Sage Publications Limited.

Foucault, M. (1996). *De orde van het spreken*. Boom Koninklijke Uitgevers.

Freire, P., Macedo, D. & Shaull, R. (2005). *Pedagogy of the Oppressed* (Bergman Ramos, M., Vert.). The Continuum International Publishing Group Inc. https://envs.ucsc.edu/internships/internship-readings/freire-pedagogy-of-the-oppressed.pdf

Gezin in Gevaar. (2024, 22 februari). *Gezin in Gevaar waarschuwt voor de Week van de Lentekriebels*. https://geziningevaar.nl/artikelen/gezin-in-gevaar-waarschuwt-basisscholen-voor-de-week-van-de-lentekriebels

Graaf, H. de, Mouthaan, I., & Doef, S. van der. (2014). De seksuele levensloop. (Leusink, P. & Ramakers, M., Reds.): *Handboek seksuele gezondheid: Probleemgeoriënteerd denken en handelen.*

Graaf, H. de, Borne, M. van den, Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Delft: Eburon.

Guen, M. L., Schantz, C., Régnier-Loilier, A., & De La Rochebrochard, E. (2021). Reasons for rejecting hormonal contraception in Western countries: A systematic review. *Social Science & Medicine*, 284, 114247. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114247

Harbers, M. M. (2006). *Seksueel risicogedrag: Zijn er verschillen tussen Nederland en andere landen?*. Bilthoven: RIVM.

Hooks, B. (1994). *Teaching To Transgress: education as the practice of freedom*. (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203700280

Hsieh, H., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research,* 15(9), 1277–1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687

KB Nationale Bibliotheek. (z.d.). *Centraal Bestand Kinderboeken (CBK)*. Koninklijke Bibliotheek. https://www.kb.nl/over-ons/diensten/cbk

Kimport, K. (2012) Remaking the white wedding? Same-Sex Wedding Photographs' Challenge to Symbolic Heteronormativity. *Gender & Society*. 26(6): 874–899 https://doi.org/10.1177/0891243212449902

Liang, J. Y., & Bowcher, W. L. (2018). Legitimating sex education through children's picture books in China. *Sex Education*, 19(3), 329–345. https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1530104

Naezer, M., Rommes, E.W.M., & Jansen, W.H.M. (2017). Empowerment through sex education? Rethinking paradoxical policies. *Sex Education*, 17(6), 712-728. https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1362633

Oldenhof, A., Kraan, Y., & Beek, T. (2023). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2023.* (Graaf, H. De & Vermey, K., Reds.). Rutgers/Soa Aids Nederland. https://eburon.b-cdn.net/wp-content/uploads/2024/03/seks_onder_je_25e.pdf

Rutgers. (2025, 26 maart). *Rutgers dagvaardt extreem-conservatieve stichting Civitas Christiana wegens leugens en laster*. Rutgers. https://rutgers.nl/nieuws/rutgers-dagvaardt-extreem-conservatieve-stichting-civitas-christiana-wegens-leugens-en-laster/

Rutgers/Soa Aids Nederland. (2024). *Kerncijfers Leefstijlmonitor seksuele gezondheid 2023*. https://rutgers.nl/wp-content/uploads/2025/01/Kerncijfers-Leefstijlmonitor-Seksuele-Gezondheid-2023.pdf

Krebbekx, W. (2025). Spring Fever in The Netherlands: Framing Child Sexuality in Sex Education and Its Controversies. *Youth*, 5(1), 6. https://doi.org/10.3390/youth5010006

Krebbekx, W. (2019). What else can sex education do? Logics and effects in classroom practices. *Sexualities*, 22(7-8), 1325-1341. https://doi.org/10.1177/1363460718779967

Krebbekx, W., Spronk, R., & M'charek, A. (2017). Ethnicizing sexuality: an analysis of research practices in the Netherlands. *Ethnic And Racial Studies*, 40(4), 636–655. https://doi.org/10.1080/01419870.2016.1181771

Schinkel, W. (2007) *Denken in een tijd van sociale hypochondrie: Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.

Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In Cary Nelson and Lawrence Grossberg (Red.), *Marxism And The Interpretation Of Culture.* https://jan.ucc.nau.edu/~sj6/Spivak%20CanTheSubalternSpeak.pdf

Wekker, G. (2016). *White innocence. Paradoxes of colonialism and race.* Duke University Press.

Yep, G.A. (2003) The violence of heteronormativity in Communication Studies: Notes on injury, healing, and queer world-making. *Journal of Homosexuality* 45(2–4): 11–59. https://doi.org/10.1300/J082v45n02_02

Boekenlijst

Brochmann, N., & Dahl, E. S. (2021). *Het meidenlijfboek*. Amsterdam: Luitingh Sijthoff.

Padidar, N. (2017). *Dokter Corrie geeft antwoord: over puberteit, seks. . . seks. . . seksualiteit en relaties*. Amsterdam: Uitgeverij De Harmonie.

Koubaa, L., & Janssens, L. (2021). *Onder tussen in*. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag.

Lazar, D., & Adel, J. D. (2015). *De Theemutsen Let's talk about sex*. Amsterdam: Luitingh Sijthoff.

Loudar, D. (2017). *Handboek voor tienermeiden: Alles wat je wilt weten maar niet durft te vragen*. Houten: Spectrum.

Perez, I. C. (2019). *Respect: een gids in seks en liefde voor jongens van nu*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.

Van Der Doef, S. (2016). *Het Puberboek*. Amsterdam: Uitgeverij Ploegsma.

Van Der Doef, S., & Laan, E. T. M. (2019). *Lijfboek voor powergirls*. Amsterdam: Uitgeverij Ploegsma.

Bijlagen

Bijlage 1: codeboom anticonceptie

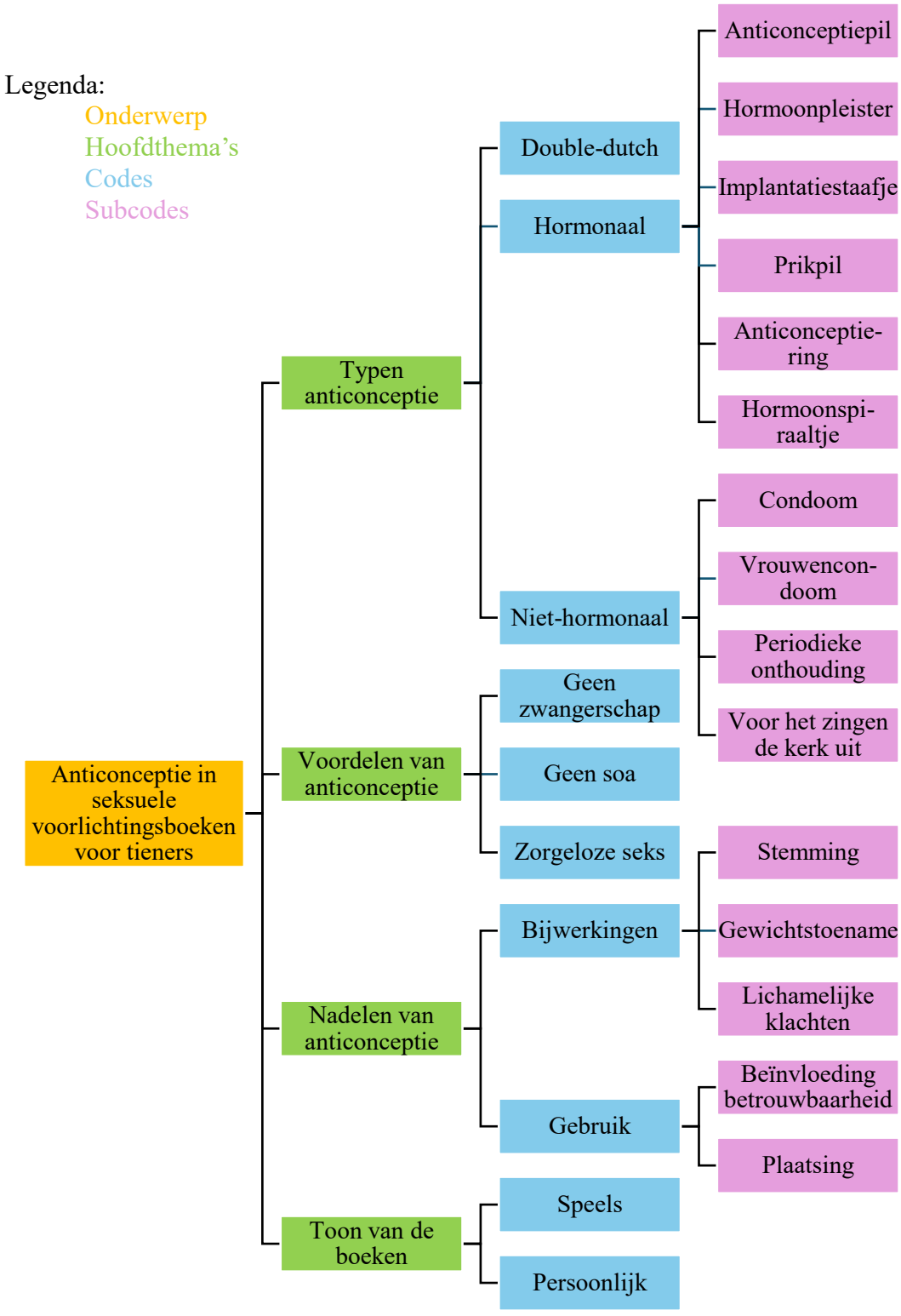
Legenda:
Onderwerp
Hoofdthema's
Codes
Subcodes
Anticonceptie in seksuele voorlichtingsboeken voor tieners
Typen anticonceptie
Double-dutch
Hormonaal
Anticonceptiepil
Hormoonpleister
Implantatiestaafje
Prikpil
Anticonceptie-ring
Hormoonspi-raaltje
Niet-hormonaal
Condoom
Vrouwencon-doom
Periodieke onthouding
Voor het zingen de kerk uit
Voordelen van anticonceptie
Geen zwangerschap
Geen soa
Zorgeloze seks
Nadelen van anticonceptie
Bijwerkingen
Stemming
Gewichtstoename
Lichamelijke klachten
Gebruik
Beïnvloeding betrouwbaarheid
Plaatsing
Toon van de boeken
Speels
Persoonlijk